

IHMISENÄ VAI SANKARINA SODASSA?

Maskuliinisuus törmää sotakokemuksiin

Marraskuun viimeisenä päivänä vuonna 1939 punatähtiset tankit vyöryivät Rajajoen yli. Syttyi sota, jota varten suomalaisia miehiä oli valmisteltu vuosia ja josta oli tuleva heidän miehisyytensä myyttinen mitta. Miten ihanteet sotasankaruudesta kohtasivat taistelutantereen, kunnian kentän, jonka piti olla miehisyyden huipentuma?

Tämän kysymyksen tarkastelu ei ole ollut sodanjälkeisessä Suomessa aina helppoa. Vaikka kuva suomalaisista sotilaista ei ole koskaan ollut särötön, kuten tässä artikkelissa käy ilmi, ovat Suomen armeijan merkitykselliset saavutukset määrittäneet tapaa muistella sota-aikaa. Talvisodan ihmeen ja jatkosodan torjuntavoiton ansiosta veteraanit lunastivat paikkansa esimerkillisenä sankarijoukkona, jonka uroteot ovat olleet seuranneille sukupolville tavoittamattomissa. Kun sotasukupolven muistelun keskiössä ovat olleet heidän sotilaalliset saavutuksensa, on ollut vaikeaa pohtia, oliko kansakunnan puolustamisessa mitään ongelmallista.

Tahraton kuva sodasta on purkautunut kunnolla vasta viime vuosikymmeninä, kun historiantutkijat ovat alkaneet tutkia sotaa yksilöiden perspektiivistä. Sodan kokemushistoria on paljastanut kipupisteitä ja inhimillisiä tunteita, kuten karkuruuden, psykologiset vammat ja koti-ikävä. Se on kertonut, että sota ei sujunut aina ihanteiden tahtiin: järkähtämättömään velvollisuuden täyttämiseen koulutetusta soturista saattoi kuoriutua korsussa paatunut purnaaja, jonka mielessä pyöri ylimpänä seuraava lomareissu kotiin. Toiset miehet tykkienpauhu lamaanutti sanattomaan pelkoon tai ajoi paniikinomaiseen pakojuoksuun. Suomalaisen sotilaan kuvasta

on tullut monisävyisempi: sankari oli myös tunteva yksilö, jolla oli inhimillisiä heikkouksia.¹

Tässä luvussa kerron näistä miesihanteiden ja sotakokemusten ristiriidoista suomalaisten rintamasotilaiden elämässä vuosina 1939–1945. Käsittelen erityisesti sotilaiden kirjeiden ja muistitiedon kautta sitä, miten suomalaiset miehet elivät, toteuttivat ja haastoivat heille asetettuja sotiluuden ja mieheyden odotuksia rintamaelämässään ja sodan aikaisissa sosiaalisissa suhteissaan. Kiinnitän artikkelissa huomioita erityisesti kahteen kysymykseen. Ensimmäinen on sotilaallisten velvollisuuksien täyttämisen ja koti-ikävän ristiriita. Vaikka suomalaissotilaat hoitivat tehtävänsä pääsääntöisesti mallikkaasti, eivät he jakaneet mukisematta armeijan toimintatapoja vaan pyrkivät pitämään kiinni itsenäisyydestään ja yhteyksistä kotiseutuihin ja läheisiinsä. Toisekseen ihanteita murensivat myös sotakokemukset, jotka iskivät kipeästi mieheyden ytimeen. Sodassa miehet näkivät kauheita asioita kuolevista ja kärsivistä tovereista silpoutuneisiin ihmisruumiisiin ja oman vuoron odottelu jäyti mieltä. Taiselutantereiden kiirastulessa moni mies menetti järkensä ja suurin osa vähintään järkyttyi. Näiden tunnetilojen käsittelyyn armeija oli kyvytön, eivätkä mielen vahvuutta korostaneet mieheyden ihanteet helpottaneet oloa. Suuri osa kokemuksista jäi sanattomiksi, mutta niiden kestämisessä auttoivat asetoverien, perheen ja uusien rakkaiden tuki ja lämpö.

Ristiriitainen sotilaallinen maskuliinisuus

Oman maan aseellisesta puolustamisesta oli tullut keskeinen osa suomalaista mieheyttä itsenäisyyden ajan kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Vuosina 1918–1939 asepalveluksen oli suorittanut suurin osa kansakunnan nuorista urhoista, yhteensä noin 509 000 miestä.² He täyttivät tosipaikan tullen tehtävänsä. Saadessaan vastaan suurvallan armeijan he pysäyttivät sen hyökkäykset ja pystyivät turvaamaan Suomelle itsenäisen tulevaisuuden ainoana sotaan osallistuneena itäisen Euroopan maana. Suomalaiset miehet omaksuivat sotilaan roolin erityisesti talvisodassa. Kun kansakunta kutsui

miehet aseisiin syksyllä 1939, jätti ani harva saapumatta.³ Talvisodan hengen huumassa miehet vanhoivat kirjeissään uskollisuutta Mannerheimille ja Jumalalle, ja sodasta tuli tehtävä, joka meni kaiken muun edelle. Eräs sotamies kirjoitti vaimolleen ensimmäisen taisteluvuoron jälkeen uhrivalmiudessaan, ettei ”voi ajatellakaan että edes pyytäisin lomaa” tärkeän työn ollessa kesken.⁴ Miehet, joita ei syystä tai toisesta ollut kelpuutettu rintamalle, saattoivat tuntea kohtalostaan häpeää.⁵

Sotimisen mielekkyys alkoi epäilyttää miehiä vasta jatkosodan aikana. Pitkien sotavuosien aikana harmitus hiipi mieliin, eivätkä sodan päämäärät loistaneet enää yhtä kirkkaina kuin talvisodassa. Käpykaarti kutsui yhä useampaa miestä, mutta karkuruus oli kuitenkin kokonaisuudessaan sen verran vähäistä, ettei sillä ollut ratkaisevaa merkitystä taisteluiden kulkuun.⁶ Pääosin suomalaismiehet hoitivat tehtävänsä rintamalla mallikkaasti.

Vaikka miehet olivat sisäistäneet heille annetun tehtävän merkityksen, ei heidän suhteensa armeijaan ollut mutkaton. Ihanteiden ja todellisuuden ristiriita koski sitä, miten sotaa käydään. Konflikti oli tuttu jo sotia edeltävien vuosien armeijasta. Kuten Anders Ahlbäck on osoittanut, kansan syvistä riveistä armeijaan liittyneet miehet eivät omaksuneet mukisematta tahdottoman sotilaan roolia, vaan pitivät kiinni perinteisestä suomalaisen miehen mallista, jonka keskiössä oli agraarisesta pienviljelijäkultuurista periytyvä ihanne vaapaasta ja itsenäisestä miehestä.⁷

Sodan aikana tämä sotilaallisen ja siviiliyhteiskunnasta periytyneen mieheyden konflikti eskaloitui entisestään. Kuten esimerkiksi Knut Pipping kuvasi jo pian sodan jälkeen 1947 väitöskirjassaan ja Väinö Linna *Tuntemattomassa sotilaassa*, suomalainen mies ei alistanut mukisematta armeijan vaalimaan kuuliaisuuteen. Rintamaolosuhteissa upseerien oli vaikeaa ylläpitää kasarmien muodollista kuria ja toimintatapoja, ja henkensä vaaralle altistaneilla miehillä oli entistä vähemmän halua tehdä kunniaa sotaherroille, varsinkaan jos nämä eivät itse näyttäneet juoksuhaudoissa antamassa esimerkkiä. Halu pitää kiinni henkilökohtaisesta autonomiasta näkyi soti-

laiden käytöksessä jermuiluna eli purnaamisena, työtehtävien laiminlyöntinä ja yleisenä esimiesten vastustamisena. Sotamiesten keskuudessa oli hyve, että asioita ei tehty prikulleen pyydetyn mukaan. Miesten oli tärkeä kokea, että heillä oli viimeinen sana siitä, miten tarpeellinen annettu työtehtävä oli ja miten se oli suoritettava. He kyllä vartioivat valppaina pesäkkeitään, kun pelkäsivät vastustajan ärhentelyä, mutta kokonainen korsu saattoi ratketa ryyppäämään, jos vaara koettiin vähäiseksi.⁸ Suomalainen sotilas oli ”jokaisessa tilanteessa itseajatteleva tyyppi”, joka ei uskonut valmiisiin totuuksiin, kuten eräs veteraani asiaa muisteli sodan jälkeen. Hän katsoi tämän mentaliteetin juontuneen metsäsuomalaisten luontaisesta epäluulosta kaikkea ulkopuolelta esitettyä kohtaan.⁹

Sotilaiden jermuilu kertoo siitä, etteivät suomalaismiehet omaksuneet armeijan puhdasta miehisyyden mallia. Suomalaisia rivisotilaita onkin kutsuttu *kansalaissotilaksi*. Tällä viitataan siihen, että miehet eivät alistuneet sotilasidentiteetin vietäviksi, vaan pitivät kiinni siviiliminästään ja vapaudestaan. Juha Mälkin mukaan kansalaissotilas syntyi, kun ”siviilikansalainen puki tilapäisesti päälleen sotilaspuvun”.¹⁰ Suomi erosi tässä suhteessa esimerkiksi Saksasta, jossa armeijan hierarkkisuus, käskytyssuhteet ja niiden kuuliainen noudattaminen olivat juurtuneet ihanteiksi myös siviiliyhteiskuntaan ja jossa miesten siirtyminen siviilistä sotilasrooliin oli kitkatonta.¹¹

Sotilaskuria vastaan kapinointi ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että suomalaiset miehet olisivat olleet huonoja sotilaita. Sotilas- ja siviili-identiteettien ristiriidassa oli potentiaalinen vaara, mutta se ei muodostunut vakavaksi ongelmaksi armeijan taistelukyvyille. Kuten eräs veteraani muisteli sodan jälkeen, on täysin väärä käsitys, että rintamalla ei olisi noudatettu sotilaskuria. Sotilaat kyllä seurasivat korsuissa yhteisiä sääntöjä, mutta ne olivat erilaisia kuin rauhan ajan kasarmeilla. Kenttäolosuhteissa sotilaat eivät välittäneet kunnian tekemisestä tai paidan oikeaoppisesta napittamisesta, mutta lisäsivät jokainen vuorollaan klapeja kamiinaan ja autoivat tovereitaan uhrautuvasti vaaran uhatessa.¹² Kapinointi kohdistui armeijan

muodollisiin käytäntöihin, mutta taistelukentällä miehet toimivat tarpeen vaatiessa sotilaallisesti. Kansalaissotilaan epäsotilaallinen identiteetti oli tässä jopa apuna. Mälkin mukaan Suomen armeija taisteli tehokkaasti, koska armeija antoi kansalaissotilaiden edessä periksi sallien heidän toteuttaa epävirallisia normejaan rintaman arjessa. Sotilaille annettu vapaus ruokki heidän motivaatiotaan, mikä teki heistä tehokkaampia taistelijoita.¹³

Syy siihen, miksi suomalaismiehet hyväksyivät sotilaallisen tehtävänsä, ei johtunut niinkään taistelukentällä tarjolla olevista miehyyden palkinnoista vaan ennemminkin siitä, että he kokivat suomalaisen yhteiskunnan puolustamisen arvoiseksi. Tätä tunnetta auttoivat osaltaan vuoden 1918 sodan jälkeen toteutetut yhteiskunnalliset uudistukset, jotka olivat parantaneet työväestön elinoloja ja tehneet Suomesta tasa-arvoisemman yhteiskunnan.¹⁴ Taustalla olivat myös syvälle juurtuneet kulttuurilliset käsitykset yksilön ja yhteiskunnan suhteesta. Suomalaisessa kulttuurissa oli vallalla jo Ruotsin vallan ajalta periytyvä luottamus yhteiskuntaan ja protestanttinen etiikka, joka korosti velvollisuutta työskennellä yhteisten asioiden hyväksi. Kansakunnan aseellisesta puolustamisesta oli tullut miehille tämän ideologian mukaisesti keskeinen velvollisuus itsenäisyyden ajan ensivuosisikymmeninä. Tätä suomalaisen militaarisen maskuliinisuuden kollektiivista perustaa on tärkeä alleviivata. Sota oli ollut ensimmäiseen maailmansotaan asti eliitin miehille keino osoittaa miehuuttaan sotatantereiden sankariteoilla. Yleisen asevelvollisuuden Suomessa yksittäisen sotilaan sotilaallisuudella tai teoilla ei ollut enää yhtä keskeistä maskuliinista arvoa. Tärkeintä oli velvollisuuden täyttäminen ottamalla osaa sotaan – sen merkitystä eivät kyseenalaistaneet edes upseereille niskoittelevat jermut.¹⁵

Ajatus säädylisestä velvollisuuden täyttämisestä näkyi rintamamiesten suhtautumisessa taisteleeseen. Taistelukentällä mieheltä ei odotettu huimapäisiä rohkeuden osoituksia; kelvollinen taisteleminen riitti ja vaarallisiin sankaritekoihin ryhtymistä saatettiin sen sijaan pitää tyhmyytenä, ainakin jos se ei ollut välttämätöntä joukon välittömälle kollektiiviselle turvallisuudelle. Riskialttiille partiomat-

kalle osallistuminen ei herättänyt taakse jäävissä asetovereissa pelkkää kunnioitusta vaan kysymyksen, miksi mies asettaa henkensä vapaaehtoisesti alttiiksi vaaralle.¹⁶ Tämä sotilaallinen vaatimattomuus ja jopa henkilökohtaisen sankaruuden kieltäminen kuvastivat perinteisiä suomalaisia vaatimattomuuden ja tasa-arvoisuuden hyveitä. Ne olivat myös olennaisia kansakunnan yhteisen taistelun eetokselle. Suomalaisten sotilaiden, sotilasjoukkojen ja kansan kollektiivinen sankaruus olisi vaarantunut, jos yksittäinen mies olisi noussut teoillaan toisten yläpuolelle.¹⁷

Vaikka sotilaat saattoivat vähät välittää armeijan muodollisista säännöistä eivätkä pyrkineet sankaritekoihin taistelukentällä, on alleviivattava, että he kokivat rintaman kunnian kenttänä. Pistämällä itsensä vaaralle alttiiksi he katsoivat lunastaneensa mieheytensä. Taistelut ja niiden kestäminen pää pystyssä olivat miehenalkujen siirtymäriitti todelliseen mieheyteen, kuten Ville Kivimäki on asiaa kuvannut.¹⁸ Miesten omissa mielissä vaaralle altistuminen loi miehisyyden hierarkian. Kaukopartiomiehet, jotka tunkeutuivat syvälle vihollisen linjojen taakse, ylenkatsoivat tavallista etulinjan jalkaväkeä, jotka vuorostaan pitivät itseään kovempina miehinä kuin pari kilometriä linjojen takana työskentelevät tykki- ja huoltomiehet, jotka taas halveksivat kotirintaman miehiä, ”koiraslottia”.¹⁹ Taisteluhaudoissa kyyristelevät kiväärimiehet korostivat innokkaasti eroaan kaikkiin linjojen takana toimiviin miehiin. Kirjeessään vaimolleen sotamies Lauri T. halusi alleviivata, että naapurin isäntä, joka työskenteli takalinjoilla luutnanttina, ei ollut kuullut ampumisen ”ääntä muuta kun ampumaradalla rauhan aikaan eikä ole nähnyt ryssä muuta kuin vankina ja ehkä jonkun raadon tien varsissa”.²⁰

Rintamamiesten ylpeys saavutuksistaan näkyi heidän veljilleen ja kavereilleen kirjoittamissa kirjeissä. Niissä on runsaasti taistelukertomuksia erityisesti silloin, kun suomalaisjoukot syöksyivät voitosta voittoon, kuten kesällä 1941. Eräs sotamies kuvasi innostuneesti osanottoaan Karhumäen valtaukseseen:

Kasarmit lensivät ilmaan silloin. toistasataa metriä korkealle lensivät ilmaan. Lagus oli silloin siellä kaupungissa. Meillä oli hurja hyökkäys eräälle bunkkerimäelle. ryssien asemat olivat niin ettei he päässeet pois ehjin nahoin, Paljon niitä kaatui siihen käsikranaateilla ne tapettiin melkein kaikki. Kerran me menimme noin 50 metrin päähän ryssän tykistä Tyhjentelimme korsuja patterilla ja saimme vankeja useita kymmeniä.²¹

Vaimoilleen ja äideilleen sotilaat eivät verisiä tarinoita kertoneet. Heille miehet toistelivat pelkästään hyvää vointiaan. Syyinä oli halu säästää rakkaimpien hermoja, mutta myös se, ettei sotasankarin esittäminen naisväelle ollut tarpeellista. Nuoret puolisoa etsivät miehet esittävät kyvykkyyttään toki naisille, mutta tärkeintä sitä oli näyttää toisille miehille, koska heiltä saavutettu arvostus määritteli miehen todellisen maskuliinisuuden ja arvon.²²

Miehisten ihanteiden täyttäminen saattoi kannatella sotilaita vaikeiden kokemusten yli. Kun ajatteli kansakunnan puolustamisen olevan miehinen velvollisuus, sota sai merkityksen, mikä helpotti sen kestämistä. Se auttoi miehiä sota-aikana, mutta myös vuosikymmeniä sen jälkeen. Eräs suomalaisten veteraanien haastatteluihin perustuva tutkimus on esittänyt, että veteraanien korkea arvostus olisi jopa vähentänyt heidän traumaoireitaan sodan jälkeisessä Suomessa.²³ Sotilaan identiteetin omaksuminen oli yksi keino käsitellä ja kestää sodan kokemuksia, vaikka kaikki miehet eivät siihen halunneetkaan tarrautua.

Sotapojan kaipuu kotiin

Sotilaiden ja armeijan jännitteinen suhde ei koskenut vain rintamapalveluksen käytäntöjä. Kiista syntyi myös siitä, minkälaiset suhteet miehille sallittiin entiseen elämään. Armeijan tulkinnan mukaan miehen tuli pyhittää päivänsä käynnissä olevalle sodalle, mutta sotilaat näkivät tappelamisen työnä, josta kuului olla säädylliset yhteydet elämän todelliseen keskukseen, kotiin ja siviilimaailmaan. Velvollisuudentunne piti sotilaat ruodussa, mutta kuten Knut Pipping

on todennut, vain harva olisi jäänyt juoksuhautoihin ammuskelemaan, jos siirto kotijoukkoihin olisi tullut mahdolliseksi.²⁴

Keskeinen kiistakysymys olivat lomiat. Kun talvisota syttyi, ei armeijalla ollut suunnitelmia päästää miehiä lomille säännöllisesti. Lomajunaan sai hypätä vain erityisestä syystä. Talvisodan aikana lomista ei kuitenkaan ehtinyt muodostua ongelmaa, koska sota oli lyhyt ja valtaosa miehistä kotiutettiin vain muutama viikko taisteluiden päätyttyä.²⁵

Jatkosodassa lomakysymys kuitenkin repi miesten ja armeijan suhdetta. Kyse oli perustavanlaatuisesta erimielisyydestä soturin loma-oikeudesta: armeija katsoi lomien olevan palkkio etevistä otteista taistelukentällä, sotilaat pitivät niitä jokaisen sotapalvelusta suorittavan miehen itsestäänselvänä oikeutena. Sotilaat alkoivat vaatimaan lomiam jo loppukesästä 1941, ja heidän tyytymättömyytensä yltyi syksyllä rintamapalveluksen venyessä kuukausien mittaiseksi. Jatkosodan ensimmäisenä sotatalvena lomakiista yhdistyi lupauksiin vanhimpien miesten kotiuttamisesta, joka pitkittyessään ärsytti suuresti sotilaiden omaisia. Armeija joutui paineen alla perääntymään ja ottamaan käyttöön vuorolomajärjestelmän, jonka perusteella sotilaat pääsivät kukin vuorollaan tervehtimään rakkaitaan. Sodan pitkittyessä nostettiin myös kerrallaan kotiin laskettavien soturien määrää. Se oli aluksi vain kolme prosenttia vahvuudesta mutta kohosi asemasodan lopussa kolmeentoista prosenttiin.²⁶ Asemasodan vuosina lomakierto rytmitti sotilaiden elämää. Ajatusten kiintopiste oli seuraava reissu, ja sen saamiseksi mies saattoi lähteä vaaralliselle partioretkelle tai uurastaa päättömästi. Eräs sotilasjoukko kaimoi kuoppaa 48 tuntia nukkumatta päästäkseen viikoksi vapaalle.²⁷

Sotilaiden koti-ikävä näkyi sodan ensipäivistä lähtien myös kirjenvaihdossa. Kenttäposti, sotilaiden yhteys kotirintamaan, oli osa armeijan huolto-organisaatiota. Kun kenttäposti oli perustettu liiketukijoukon alkaessa lokakuussa 1939, se oli tukkiutunut heti avautumista seuraavina päivinä. Sotilaiden valtava into lähettää viestejä läheisilleen ja siviilien vimma tukea poikiaan pakettien avulla tulivat armeijalle totaalisenä yllätyksenä. Pahimpina ruuhkahuip-

Sotamies kirjoittaa kirjettä Vuosalmen sillanpääasemassa heinäkuussa 1944.
Lähde: SA-kuvat, kuvaaja Vänrikki V. Hollming.

puina talvisodan ensiviikkoina kirjeet matkasivat taistelulinjojen ja kotikylien välillä useita viikkoja ja Kenttäpostikonttori 1:n pihalla Pieksämäellä seisoj 150 junavaunullista postia odottamassa kuljettusta.²⁸

Tämä oli esimakua sotilaiden ja siviilien tiivistä kirjallisesta suhteesta sotavuosina. Vuosien 1939–1944 välillä kenttäposti kuljetti noin 1,1 miljardia lähetystä, mikä oli ennennäkemätön määrä Suomen historiassa – kirjeitä kirjoitettiin jopa viisitoista kertaa enemmän kuin sotaa edeltävinä vuosina. Erityisen intohimoisesti

kirjeenvaihtoon suhtautuivat sotilaat. Heille siitä tuli kirjaimellisesti päivittäinen rutiini; jatkosodan armeijan harmaissa viettänyt mies kirjoitti keskimäärin yli 1 400 kirjettä, mikä tarkoittaa, että hän nosti kynän käteensä keskimäärin jokaisena sodan päivänä yli kolmen vuoden ajan.²⁹

Kenttäpostin jouheva toiminta vaikutti valtavasti sotilaiden mieliloihin. He odottivat malttamattomasti posteljoonin vierailua etulinjaan, kuten eräs sotilas kuvasi kirjeessään: ”kaikki täällä ikävöivät ja odottavat kirjeitä omaisiltaan saatakseen jotakin tietoa rakkailta kotirannoilta.”³⁰ Jos viestejä rakkailta tuli, sotilas oli onnensa kukkuloilla, mutta jos hän joutui palaamaan postinjaosta tyhjin käsin, painui mieli maahan, vaikkei, erään sotilaan omin sanoin, ”sitä [petymystään] sotamies saa näyttää”³¹

Armeija oli valmistautunut huonosti huolehtimaan miesten tarpeista olla yhteydessä läheisiinsä. Eurooppalaisissa armeijoissa ymmärrettiin 1900-luvun alussa, ettei armeijan univormun ylle vetäminen käynyt käden käänteessä. Miehet olivat yksilöitä, joilla oli inhimillisiä tarpeita rakastaa ja tulla kuulluksi, vaikka näitä haluja pyrittiin koulutuksella häivyttämään. Tämän huomioon ottamisessa ei ollut kysymys armeijoiden hyväntahtoisuudesta, vaan ymmärryksestä, että onnellinen mies taisteli paremmin. Ylläpitämällä sotilaiden yhteyksiä siviilimaailmaan kenttäpostin ja lomien avulla sotilaita pystyttiin motivoimaan parempiin suorituksiin ja sitouttamaan kansakunnat yhteiseen taisteluun.³²

Suomessa ymmärrettiin miesten inhimillisiä tarpeita verrattain heikosti, kenties puuttuvien ensimmäisen maailmansodan kokemusten takia. Kuten muissakin sotaikäyvyissä maissa, Suomessa kyllä perustettiin kenttäposti sodan syttyessä, mutta se oli auttamattoman surkeasti suunniteltu. Saksan armeijan vuodelta 1907 peräisin ollut kenttäpostijärjestelmä oli kopioitu meille sellaisenaan, eikä sitä ollut juurikaan kehitetty tai testattu ennen sotaa. Jo pari päivää toiminnan käynnistämisen jälkeen havaittiin, että kenttäpostikonttoreita oli aivan liian vähän käsittelemään valtavaa kirjemäärää. Vain kaksi viikkoa liikekannallepanon jälkeen kenttä-

postipäällikkö J. A. Vasarla myönsi kirjeessään Kenttäpostikonttori 9:n päällikölle, että ”Vasta nyt huomataan, että myös kenttäpostia tarvitaan”.³³

Kenttäpostin surkea tila sodan kynnyksellä kuvastaa armeijan sukupuolikulttuuria. Vaikka naiset ja siviiliyhdeiskunta ottivat osaa sotaponnisteluihin Lotta Svärd -järjestössä ja monissa tukitehtävissä, nähtiin itse sotiminen tiukasti miehille kuuluvana tehtävänä. Armeijan palvelukseen astuminen oli rituaalinen askel mieheyteen, jossa siviilielämä ja naiset jäivät fyysisesti mutta myös henkisesti taakse. Naiset esimerkiksi puuttuivat aivan silmiinpistävästi 1920- ja 1930-lukujen sotilaskoulutuksen kuvastosta.³⁴

Tämä ajattelutapa heijasteli osaltaan suomalaisen agraarisen miehuuden keskeisiä ihanteita. Toisin kuin monissa muissa kulttuureissa, seksuaalinen kyvykkyys ja suhde naiseen eivät olleet tärkeimpiä suomalaisia miehuuden ihanteita. Seksuaalinen viriliteetti oli jopa luonteenpiirre, joka saatettiin liittää venäläisiin – vastakohtana suomalaisiin miehiin, jotka eivät alistuneet himojensa passiiviksi orjiksi.³⁵ Suomalaisten miesten ihanteissa sen sijaan korostui kyky tehdä yksin raakaa työtä. Pienviljelijäihanteesta periytyneen näkemyksen mukaan mieheyden huipentuma oli repiä elanto omin käsin omasta mullasta ilman alistumista muiden armoille. Sota-aikana tämä ajattelutapa näkyi ajatuksena, että sotiminen oli miehen työ, joka hänen oli kestettävä yksin – matka, joka vertautui tukkijätkien viikkojen taipaleisiin perämetsien savotoille ja saloille.

Kaikkein selkeimmin Suomen armeijan ymmärtämättömyys miesten inhimillisistä tarpeista näkyi sen suhtautumisessa sotilaiden sukupuolisuhteisiin. Porvarillinen nationalismi, jonka arvot määrittivät Suomen armeijan kulttuuria, rajasi seksuaalisuuden tiukan kristillisen ajattelutavan mukaan avioliittoihin. Tämä arvomaailma näkyi esimerkiksi vahvasti armeijan ja sen läheisimmän naispuolisen tukijan, Lotta Svärd -järjestön, välisissä suhteissa. Vaikka lotat työskentelivät miesten keskuudessa rintamalla, olivat seksuaaliset suhteet heiltä poissuljettuja. Jos joukkojen mukana komennuksella ollut lotta jäi kiinni sotilaan kanssa kuhertelusta tai tuli raskaaksi,

hänet lähetettiin takaisin kotirintamalle.³⁶ Myös lottien iän ja heiltä odotetun tuen välillä oli räikeä ristiriita. Vaikka erityisesti sotajoukkojen keskuudessa työskentelevät lotat olivat pääsääntöisesti nuoria naisia, odotettiin heidän tarjoavan ikäisilleen miehille pelkästään ”äidillistä tukea”.³⁷ Kaikkein räikein esimerkki sota-ajan seksuaalimoraalin tiukkuudesta oli tanssikielto, joka kielsi nuoria nostamasta jalkaa musiikin tahtiin kansan käydessä taistelua.³⁸

Suomen armeijan suhtautuminen sotilaiden sukupuolisuhteisiin oli paljon tiukempaa kuin monissa muissa maissa. Toisessa ääripäässä esimerkiksi Saksan, Ranskan ja Japanin armeijat pystyttivät maailmansodissa sotilailleen ilotaloja ja maat kuten Iso-Britannia ja USA katsoivat sormiensa läpi miesten vierailuja maksullisten naisten luona. Prostituution sallimisessa ja järjestämisessä oli osittain kysymys lieveilmiöiden, kuten sukupuolitautien ja sotilaiden seksuaalisen väkivallan kontrolloimisesta, mutta kysymys oli myös siitä, että armeijat tunnustivat sotilaiden seksuaaliset tarpeet ja näkivät niiden tyydyttämisen sotilaallisen hyödyllisyyden lisäksi luonnollisena.³⁹

Ajatus organisoidusta prostituutiosta oli Suomen armeijassa täysin poissuljettu. Prostituutio oli joutunut Suomessa 1800-luvun lopulla ankarana moraalisen hyökkäyksen kohteeksi, ja vuosisadan taitteessa Helsingin bordellien ovet oli pistetty säppiin.⁴⁰ Suomen armeija saarnasi sotilailleen pidättäytymistä sukupuoliyhteydestä, vaikka tarjosikin lomalaisille kondomeja sukupuolitautien pelossa. Naista kaipaavan suomalaisen rintamasankarin oli odotettava lomavuoroon, ellei hän onnistunut hurmaamaan tai ostamaan Itä-Karjalan tyttöjä. Suomen armeijan suhtautuminen prostituutioon oli siis toisaalta varsin terve ja säästi naisia seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja väkivallalta. Verratessa Suomen ja muiden armeijoiden suhtautumista prostituutioon paljastuu kuitenkin suomalaisen sotilaskulttuurin spartalainen olemus, joka tunnisti huonosti miesten intiimejä ja henkilökohtaisia tarpeita. Suomessa sota oli miehen työ, joka oli kestävä yksin.

Sukupuolisuhteiden kontrolloiminen ulottui Suomessa jopa kirjeenvaihtoon. Alkuvaikeuksien jälkeen armeija kyllä ymmärsi sotarintaman ja kotiseutujen välisen toimivan postinkulun merkityksen – sodanjohdon mielialatiedustelut nostivat sen yhdeksi keskeisistä sotamoraalin ylläpitäjistä – ja sai kenttäpostin toimimaan.⁴¹ Armeijan johdossa kirjeenvaihtoa katsottiin kuitenkin kapeasta näkökulmasta: sen tarkoituksena nähtiin pelkästään toisistaan eroon joutuneiden perheenjäsenten yhteyden ylläpitäminen. Kun sotilaiden kirjoittaminen otti toisen suunnan, armeija hermostui. Ongelmana oli sotilaiden ja tuntemattomien naisten välinen kirjeenvaihto, joka nousi suureen suosioon talvisodan jälkeen. Kirjeenvaihtokaverit pääsivät yhteyteen erityisesti lehti-ilmoitusten avulla. Ilmiö oli huipussaan syksyllä 1941, jolloin oli yleistä, että sotilaat kirjoittivat monelle tuntemattomalle tytölle yhtä aikaa.⁴²

Kirjeenvaihtoilmoittelun motiivit olivat sotilaille monenlaiset. Jotkut etsivät niiden kautta rakkautta, moni keveää ajanvietettä ja toiset kuulijaa huolilleen. Kaikkienensa kirjoittelu oli sotilaille hyvin tärkeää. Se oli ainoa keino, jolla nuoruudestaan poisrevityt nuoret miehet saivat yhteyden kotirintaman tyttöihin, ja yksi ainoista ilon lähteistä rintama-arkeen, jossa oli vähän harrastuksia ja keinoja tappaa aikaa. Armeijan johtoportaisissa ei kuitenkaan arvostettu sotilaiden tuntemattomille tytöille lirkuttelua. Kenraalien raporteissa se kuvattiin totaalisen turhana touhuna, joka kuormitti valtaviin kirjemassojen kanssa painivien kenttäposteljoonien selkää. Tämän johdosta armeija kielsi sanomalehtiä julkaisemasta sotilaiden kirjeenvaihtoilmoituksia syksyllä 1941. Vaikka raporteissa ei aina sitä mainittu suoraan, oli kiellon taustalla myös ajatus nuorten välisen kirjeenvaihdon moraalisesta epäilyttävyydestä. Kirjoitellessaan kirjeitä nuoret eivät olleet yhteisöjensä valvovien silmien alla ja saataisivat antautua irtosuhteisiin, joita vallitsevassa kulttuurissa ei suvaittu. Näitä vaaroja käsiteltiin myös lehdissä, jotka julkaisivat juttuja kirjeenvaihtoystäviensä pettämisiksi tulleista naisista. Kyse oli nuorten seksuaalisuuden kontrolloimisesta mutta samalla miehiltä odotetun järkähtämättömän itsehillinnän vaalimisesta. Sota-aikana

nämä vaateet törmäsivät rintamaelämän todellisuuteen, jossa mies kaipasi tukea ja rakkautta.

Miesten inhimillisiä huolia ymmärrettiin paremmin rintamalla. Alemmat upseerit, jotka palvelivat taisteluhaidoissa tavallisten miesten keskuudessa, tiesivät, että toimivat yhteydet siviilielämään kannattelivat rintamamiesten mieltä, ja he vaativat kirjeenvaihdon esteiden poistamista.⁴³

Miesten tukahdutetut tunteet

Sotilaiden käyttäytyminen ei aina vastannut armeijan vaalimia sotilaallisia standardeja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö sotilaat olisi esiintyneet miehisesti rintamalla. Itse asiassa rintamayhteisö oli äärimmäisen maskuliininen ympäristö. Yhteisö, joka koostui pelkästään miehistä, yllytti sotilaita osoittamaan miehuuttaan, koska miehet rakentavat maskuliinisuuttaan erityisesti toisten miesten silmissä.

Rintamayhteisön maskuliinista dynamiikkaa tarkasteltaessa on korostettava sotilaiden nuorta ikää. Elokuvisa etulinjan kiväärimiehiä esittävät keski-ikään ehtineet karhealeukaiset filmitähdet, mutta todellisuudessa poteroissa kyyristelivät sileäposkiset pojat. Suurin osa taisteluhautojen kiväärimiehistä oli naimattomia parikymppisiä miehenalkuja, jolle äiti oli heidän elämänsä tärkein henkilö. Monet heistä eivät olleet kirjaimellisesti vielä kasvaneet miehen mittaan, kun kansakunta kutsui heitä sotaan. Suurin osa palvelukseen kutsuttujen ikäluokkien miehistä kasvoi pituutta vielä palveluksensa aikana.⁴⁴

Tässä hauraassa elämänvaiheessa olevilta miehiltä puuttuivat perheen, oman tuvan ja työn tuoma asema ja itsevarmuus. Heillä oli siten korostunut tarve osoittaa maskuliinisuuttaan käytöksellään, ja siinä oli keskeistä perinteisten työväenluokkaisten ja nuoruuteen liittyvien ihanteiden, kuten fyysisen voiman, seksuaalisen kyvykkyyden ja kovan viinapään esittäminen. Rehentely naisseikkailuilla oli keskeinen tie mieheyteen. Tullessaan lomalta miehet kertasivat tai keksivät juttuja urotöistään vastakkaisen sukupuolen kanssa. Ylpey-

den aiheiksi kelpasivat myös tuntemattomilta tytöiltä tulleet kirjeet, joita miehet saattoivat lukea kavereilleen ääneen tai liimailla korsujen seinille roikkumaan. Kyky kertoa nokkelia tarinoita toi kunnioitusta toisten miesten silmissä. Kertojanlahjoja arvostettiin korsussa samalla tavalla kuin rauhanajan tukkijätkäporukassa.⁴⁵

Rintamayhteisön maskuliinisuus muuttui ongelmalliseksi, kun se törmäsi taistelukentän väkivaltaan. Ongelmana oli, että sotilasihanteiden mukaan sotiminen oli miehelle luonnostaan kuuluva tehtävä, joka hänen oli muutta mutkitta kestettävä. Kuten sodan ja sukupuolen yhteyttä tutkinut Joshua Goldstein toteaa, kulttuurilliset normit pakottavat miehet kestämään trauman ja hallitsemaan pelon lunastaakseen statusensa miehenä.⁴⁶ Tätä perinteistä ajattelua heijasteli aikakauden suomalainen psykiatria, jonka mukaan taistelukentällä syntyneet psyykkiset haavat eivät johtuneet kaamean väkivallan ja kärsimyksen todistamisesta vaan miehen luontaisesta heikkoudesta. Ajattelutapa oli tietenkin täysin väärä: oli aivan luonnollista ja inhimillistä, että taistelutantereen epäinhimilliset kokemukset järkyttivät miehiä. Sodankäynnin näkyviä henkisiä uhreja olivat ne 18 000 miestä, joita hoidettiin sodan aikana sotasairaaloissa psyykkisten vammojen takia. Tämä oli vain jäävuoren huippu sodan henkisistä haavoista, kun otetaan huomioon, että miehen oli menettävä lähes täydellisesti järkensä päästäkseen hoitoon ilman verta vuotavaa vammaa. Tuhannet muut sotilaat horjahtelivat eteenpäin pää pystyssä mutta henkisesti lyötyinä, järkyttyneinä ja peläten.⁴⁷

Korsujen miehisen kulttuurin rasite ei ollut, että sotilaat olisivat jakaneet sotapsykiatrien jyrkkää näkemystä sodan ja miehuuden luonnollisesta yhteydestä. Sotilaat eivät keskenään ivanneet hermonsa menettäneitä miehiä. Etulinjan miehet ymmärsivät vallan hyvin, että sota ei ollut inhimillinen paikka ja että parhainkin mies saattoi tulla hulluksi taistelun myllerryksessä. Heidän suhtautumisensa ”tärähtäneisiin” oli useimmiten myötätuntoista ja ymmärtävää toisin kuin sotapsykiatrien, joiden sähköshokit ja muut hoitotoimenpiteet muistuttivat enemmän rankaisu- kuin parannuskeinoja. Jopa karkurit saivat rintamamiehiltä osakseen lähinnä naureskelua,

ja kun he saivat teoistaan ankaria rangaistuksia, pitivät sotilaat niitä epäoikeudenmukaisina tietäen, että miehet lähtivät yleensä juoksuun veristen kokemusten musertamina ”pelkopsykoosin vallassa”.⁴⁸

Rintamakokemukset eivät olleet ongelmallisia sotilaille niinkään sotilasihanteiden takia – niiden normien läpi miehet osasivat katsoa. Kyse oli sen sijaan perimmäisistä, siviiliyhteiskunnasta periytyvistä miehen käyttäytymisen malleista, jotka sotilaat olivat sisäistäneet jo ennen sotaa. Ongelma oli se, että miesten ei sallittu näyttää tunteitaan. Perinteisessä läntisessä ajattelussa, joka voimistui modernin sukupuolijärjestyksen syntyessä 1800-luvulla, tunteet liitettiin naiseuteen ja rationaalisuus mieheyteen. Tämän rajan ylittäminen oli vaarallista erityisesti miehille, joiden liiallista tunteellisuutta pidettiin heikkoutena. Todellisen miehen kuului hillitä itsensä ja kätkeä pelkonsa.⁴⁹ Suomessa nämä vaatimukset törmäsivät vahvaan yksin pärjäämisen eetokseen, joka periytyi, kuten suuri osa suomalaisen mieheyden keskeisistä arvoista, agraarikulttuurista. Suomalaisessa kulttuurissa oli sotavuosina ja pitkään sen jälkeen vallalla ajatus, että miehen on pärjättävä omillaan turvautumatta toisten apuun. Epäonnistuminen tai jopa kuolema olivat parempia vaihtoehtoja kuin alistuminen toisten kannateltavaksi.⁵⁰

Tässä kulttuurissa kasvaneilla nuorilla miehillä oli rajoitetusti mahdollisuuksia käsitellä avoimesti vaikeita kokemuksia ja tunteita, joita taistelukentällä väistämättä kohtasi. Miesten oli erityisen hankalaa ilmaista pelkoaan, koska se olisi käsitetty pelkuruudeksi.⁵¹ Tämän takia puheenaiheet korsuissa olivat enimmäkseen kevyitä. Vakavista asioista, elämästä, ajatuksista ja kokemuksista puhumista välteltiin tai niistä mainittiin vain aivan luotetuimmalle kaverille kahdenkeskisessä keskustelussa. Miehet purivat huulta ja pitivät mietteensä sisällään, kuten eräs sotilas kuvasi korsujen tunneilmastoa: ”Monen sielu ei juuri auennut kovin helposti. Vain se vähin mahdollinen.”⁵² Rintamayhteisön patoavaa tunnekulttuuria kuvaa myös toisen etulinjojen sotilaan kertomus hänen joukko-osastonsa seuraan lyöttäytyneestä koirasta: ”Kustun silittelemi-

seen oli ollut niin helppo purkaa niitä kurkkuun nousevia tunteita, joita mies ei kehdannut toisille ilmaista.”⁵³

Sodankäynnin synnyttämien kokemusten suoran ilmaisemisen sijaan sotilaiden kielenkäyttöä sävytti määrätietoinen tunteiden pakoilu. Sodassa kieli rikastui, kun kauheimmatkin tapahtumat saivat kymmeniä uusia nimiä. Rintamakielen rikkauden voi todeta esimerkiksi tutkimalla Simo Hämmäläisen kokoamaa *Suomalainen sotilaslangi* -kirjaa, josta hirveyksille, kuten ”kaatua/kuolla” löytyy 109 synonyymiä ”hiekansyöjästä” ”kylmän pierun pieraisemiseen” ja ”tupakkalakkoon”.⁵⁴ Slangin tarkoituksena oli tehdä kestäättömistä kokemuksista puhuttavia. Kun järkyttäviä asioita kutsui tavallisilla termeillä, ne menettivät tunteellisen merkityksensä. Sotilaiden rintamaslangin olennainen osa oli huumori, joskus makaaberikin.

Kaikkein puhtaimmillaan tunteiden pakoilu oli silloin, kun sotilaat puhuivat fyysisistä tapahtumista kirjaimellisesti niiden oikeilla nimillä ilman viitteitä niiden herättämiin tunteisiin. Tämä lakoninen ja minimalistinen kielenkäyttö, jossa ”asioiden sanat” hallitsivat ”ajatusten sanoja”, kuten ensimmäisen maailmansodan sotakirjallisuutta tutkinut Randall Stevenson sitä kuvaa,⁵⁵ kukoisti kirjeissä, joita sotilaat kirjoittivat veljilleen ja kavereilleen. Sotilaat saattoivat kuvailla yksiköiden etenemistä, tykkien jylinää ja ojissa makaavia vihollisen raatoja sivukaupalla ilman viitteitä omiin mielenliikkeisiinsä. Ne nousevat esiin usein vain asiayhteydestä irrallisina lyhyinä mainintoina, jotka kuvaavat henkilökohtaisia tunteita kollektiivisina asiantiloina, kuten ”Täällä rupeaa jo olemaan kaikki niin ärtyneitä ettei enää haluta tapella” tai ”Siellä taitaa olla kiva. Toista se on olla näissä porukoissa”.⁵⁶

Ainoa miehelle selkeästi sallittu tunne oli viha. Sen esittäminen ei vaarantanut hänen miehuuttaan vaan saattoi jopa vahvistaa sitä. Vihan ilmaiseminen symbolisoi kokemusten aggressiivista haastamista, ei niiden valtaan alistumista.⁵⁷ Tämä näkyi sotilaiden kielenkäytössä erityisesti kiroiluna. Sotaelämän herättämiä tuntemuksia saattoi ilmaista esimerkiksi tokaisemalla, että ”aika kusista hommaa tää on” tai ”Saatana tää keljuttaa”.⁵⁸ Sotilaiden ylei-

sin tuntemuksien kuvaus kirjeissä veljilleen ja kavereilleen oli, että häntä vituttaa. ”Vittu” oli käytännöllinen sana, koska se taipui kuvaamaan esimerkiksi henkilökohtaista mielentilaa ”vituttaa”, asioiden olotilaa ”vittumainen” ja niiden toteutumisen tapaa ”vittumaisesti”. Eräs kynästään taitava sotamies käytti ”vittua” kaverilleen lähettämissään kirjeissä jopa kahdeksassa eri muodossa. Hänen eräässä kirjeessään esittämässään tunteittensa kuvauksessa ”Välillä vituttaa ja sen semmoista” yhdistyvät miehiltä odotetun tunteellisuuden keskeiset piirteet – aggressiivisuus, minimalismi ja vähätely.⁵⁹

Kysymys sotakokemuksista ja niiden nostattamista tuntemuksista vaikenemisesta on todella monimutkainen ja voi johtaa anakronistisiin päätelmiin. Nykypäivän puhumista ja tunteiden avointa kohtaamista korostavasta kulttuurista katsottuna voi näyttää siltä, että sotilaat epäonnistuivat täydellisesti järkyttävien kokemustensa käsittelyssä. Sotavuosina ajateltiin, että paras tapa päästä yli vaikeuksista oli itsehillintä ja vaikeneminen. Piinaavien tuntojen hautaaminen mielen perukoille raastoi monia miehiä etenkin sodan jälkeen, mutta puhumattomuus ei silti aina tarkoittanut traumaa. Vaikeneminen vaikeista kokemuksista ja niiden yhteisöllinen kääntäminen vitseiksi saattoivat myös helpottaa oloa.⁶⁰ Keskeistä on kuitenkin ymmärtää, että sotilaille ei ollut vaihtoehtoja. Jos heillä oli vakava polte sanallistaa ja läpikäydä kokemuksiaan, miesihanteet estivät sen rintamayhteisössä. Tämä ei ollut kaikille ongelma, mutta oli miehiä, jotka kaipasivat kuuntelijaa – kuten seuraavasta käy ilmi.

Kirjeet sodan pakopaikkana

Rintamayhteisöä avoimemman tunneilmaston tarjosivat rakkaille kirjoitetut kirjeet. Kotona odottavat läheiset olivat äärettömän tärkeitä sotilaille. Ukkomiehet kirjoittivat ahkerasti vaimoilleen ja poikamiehet osoittivat viestinsä vanhemmilleen. Kotoa pojilleen vastasi yleensä äiti, vaikka myös isät lukivat poikiensa kirjeet ja lisäsivät viesteihin terveisiään. Sotilaat lähettivät kirjeitä kotiin hurjalla tah-

dilla. Avioparit kirjoittivat usein liki päivittäin ja myös vanhemmat saivat pojiltaan useamman kirjeen viikossa.⁶¹

Kirjeenvaihto avasi sotilaille poikkeuksellisen mahdollisuuden kertoa ja kuunnella intiimejä ajatuksia. Kirjoittamista ja vuoropuhelua ei missään muodossa pidetty tavallisesti miehisenä käyttäytymisenä. Ne miellettiin perinteisessä sukupuolijärjestyksessä naisten toiminnaksi. Esimerkiksi kirjeiden kirjoittaminen sukulaisille oli naisille kuuluva työtehtävä.⁶² Rauhan aikana kirjeitä päivittäin kynäilevää miestä olisi katsottu kummasti, mutta näin ei ollut sota-aikana. Sodan olosuhteissa kirjeenvaihdosta tuli täysin hyväksyttävää myös miehille – kukaan ei tuominnut soturia, joka turvautui kirjeisiin, ainoaan tarjolla olleeseen mahdollisuuteen olla säännöllisessä yhteydessä kotijoukkoihin.

Kirjeenvaihto tarjosi miehille pakopaikan rintamayhteisön maskuliinisesta tunnekkulttuurista. Kirjeenvaihdossa mies saattoi hypätä rakkauden maailmaan, kertoa ikävästään ja unelmoida paluusta normaaliin elämään. Kynän käteensä ikävässään nostaessaan tavallisesta pulliaisesta saattoi kuoriutua pieni Shakespeare: ”Et usko rakkaani kuinka olen alkanut ikävöidä Sinua: on sentään aina mielessä vapaus ja Sinä, Sinua en voi koskaan unhoittaa”, kirjoitti sotamies Aukusti L. rakkaalleen ylimääräisten harjoitusten erotettua heidät syksyllä 1939.⁶³ Aviomiesten ja vaimojen kirjeiden tärkein keskustelunaihe oli rakkaus. Kirjeet alkoivat yhteydenpidon ilon ilmaisuilla ja päättyivät polttavan ikävän osoituksiin. Kirjeiden muulla sisällöllä ei usein ollut mitään merkitystä: ”minusta tuntuu, ettei olisi ollut kuin yksi asia, josta olisin halunnut kirjoittaa koko paperin täyteen ja se on minulla on Sinua ikävä. Sinun silmiäsi, huuliasi, nenäsi, Sinun alati temperamenttista olemustasi, kaikkea sinussa. – – Minulla on ikävä sinua!” runoili ”tipullensa” kersantti Erkki I.⁶⁴

Sodan vaarat ja elämän epävarmuus voimistivat rakastavien tunneilmaisua. Ilman varmuutta jälleennäkemisestä aviomiehet ja vaimot kertoivat toisilleen rakkaudestaan avoimemmin kuin normaalissa elämässä. Erossaolon ensimmäisinä päivinä monet läheiset tunnustivat toisilleen, kuten luutnantti Oiva S. kirjoitti vaimolleen

Aunelle: ”Nyt vasta erossa ollessamme huomaamme, kuinka paljon toisillemme merkitsemme.”⁶⁵ Tunneilmaisua tiivistä monelle uusi kommunikaation muoto, kirje. Sepustaessaan kirjettä rakastavaiset joutuivat refleктоimaan ajan kanssa ajatuksiaan, mikä teki mahdolliseksi ilmaista tunteita, joita oli vaikea päästää suustaan spontaanisti kasvoistusten.⁶⁶ Kaikkein tärkein tekijä, joka auttoi miehiä venyttämään perinteisiä tunneilmaisun rajoja, oli kirjeiden yksityisyys. Rintamamiesten kesken oli yleistä lukea yhteiseksi huviksi ääneen tunteittomilta naisilta tulleita kirjeitä. Omien rakkaiden kanssa käydyt intiimit keskustelut sen sijaan pidettiin visusti itsellä. Niitä kirjoitettiin omassa rauhassa, ja sotilaat saattoivat lisätä niihin vaimoilleen ohjeen ”Lue yksin” varmistamaan, etteivät heidän emotionaaliset avautumisensa päätyisi väärien silmien silmäiltäväksi.⁶⁷

Kirjeenvaihto läheisten kanssa auttoi sotilaita kestäämään sodan rasitukset. Silti kanssakäyminen myöskään perheen kanssa ei ollut mutkatonta; mieheyden ihanteet puristivat sotilaita myös kaikkein läheisimpien kanssa. Sotilaiden ei tarvinnut esittää läheisilleen samanlaista jatkua kuin taistelutovereilleen, eivätkä he rehennelleet vaimoilleen ja äideilleen varsinkaan naisseikkailuistaan ja viinanjuonnista. Rakkaitensa silmissä sotilaat halusivat näyttäytyä kunnollisina aviomiehinä, perheenisinä ja tunnollisina poikina, ja näissä rooleissa miesten oli vaikeaa jakaa syvimpiä tuntojaan.

Aviomiehen rooli oli tärkeä osa agraaria mieheyttä. Miesten keskeinen tavoite elämässä oli hankkia oma tupa ja joukko, jota kaitsea ja johtaa. Tämä rooli oli vastuullinen. Mies oli perheen pää, jonka harteilla oli leivän ja toimeentulon turvaaminen perheelle. Miesten vastuullinen asema perheissä näkyi myös heidän kirjeissään. Jouduttuaan jättämään maatilansa vaimojensa hoidettavaksi miehet jatkoivat perheiden ohjaamista neuvomalla kirjeissä perunannostossa ja verojenmaksussa. Aviomiesten ja vaimojen suhteen epätasainen dynamiikka näkyi myös heidän emotionaalisessa kanssakäymisessä. Vaimot olivat kirjeissään tunteellisempia kuin miehet kertoen avoimesti huolistaan ja peloistaan. Miehet taas pitivät vaikeutensa itsellään. He kertoivat taisteluista ja väkivallasta vaimoilleen vain yli-

malkaisesti eivätkä myöntäneet, että ne olisivat aiheuttaneet heille suurta vaaraa tai jännitystä. Kirjeiden sävy oli lohduttava; miehet toistivat fraaseja, kuten ”ei täällä ole mitään hätää”, ja pyrkivät luomaan uskoa tulevaan. Kuvaava esimerkki on seuraavassa kirjeenpätkässä, jossa kersantti Erkki I. vakuuttaa vaimolleen Julialle sodan kurjuuden surkuttelun turhuutta:

Ja vaikka hyvin tietää ettei siitä tuskailemisesta ole mitään apua, pikemminkin se vaan tekee olon yhä vaikeammaksi, ei aina sittenkään jaksaa olla tuskailematta. Eihän täällä mitään hätää sinänsä ole. On rauhallista, on ruokaa ja juomaa ja asunto-olotkin kunnolliset, mutta sittenkin tämä on vain väliaikaista kaikki.⁶⁸

Tämä tunteellinen dynamiikka kuvaa miesten vaikeutta ylittää aviomieheyden ja perheenpään roolien langettamaa vastuuta. Aviomiehet, joiden velvollisuutena oli huolehtia perheistään, pyrkivät tyyntyttelemään ja rauhoittelemaan vaimojaan, vaikka olisivat itse kaivanneet tukea kokemustensa käsittelyssä. Tähän mieheyteen kannusti sotilaita myös armeija. Sotilaille jaetuissa ohjeissa heitä kehoitettiin ”välttämään vaikeuksistaan valittamista” läheisilleen ja kirjoittamaan ”iloisia ja pirteitä” kirjeitä, jotka herättäisivät rakkaissa turvallisuudentunnetta.⁶⁹

Sotilaiden oli vaikea kertoa kokemuksistaan myös vanhemmilleen, vaikka nämä tukivat poikiaan monin keinoin. Monissa sodan kulttuurihistorian tutkimuksissa on korostettu erityisesti äitien merkitystä nuorten sotilaiden tukena ja turvana. Sodan kulttuurihistorian tutkijat, kuten Sonja Hagelstam ja Michael Roper, ovat muuttaneet radikaalisti kuvaa sotilaiden elämästä esittämällä, että äitien tarjoama huolenpito oli keskeinen tekijä sotilaiden henkisellem jaksamiselle.⁷⁰ On totta, että äidit olivat nuorille, usein suoraan syntymäkodeistaan sotaan revityille miehenaluille erittäin rakkaita. Äidit, jotka olivat poikiaan lapsuudessa hoitaneet, jatkoivat tehtävänsä myös sota-aikana kirjoittamalla heille tunnollisesti kotiseutujen kuulumisia ja kannustusta. Äitien materiaallinen tuki oli myös

merkittävää. He kasasivat pojilleen vimmaisesti paketteja sulloen niihin jalkoja lämmittäviä villasukkia ja uunituoretta pullaa.⁷¹ Äidit pyrkivät vaistomaisesti ruokkimaan ja vaatettamaan poikiaan, kuten ennenkin.

Poikien suhde äiteihin oli kuitenkin harvoin syvän dialoginen. Sotilaat kirjoittivat äideilleen kokemuksistaan, peloistaan ja tunteistaan jopa vähemmän kuin vaimoilleen. Kirjeet äideille olivat usein hyvin lyhyitä. Pojat kiittivät niissä saamistaan lähetyksistä, kertailivat ylimalkaisesti kuulumisiaan ja vakuuttivat hyvää vointiaan, kunnes kirje jo loppui ensimmäisen sivun alalaitaan. Esimerkiksi Värrikki Esko L. oli harvoin paljoa seuraavaa kirjettä runsassanaisempi kirjoittaessaan äidilleen elämästään juoksuhaudoissa.

24.4.44.

Äiti hyvä!

Parhaat kiitokset sinne kotiin hienosta paketista ja kirjeestä. Paketti tuli eilen, kirje tänään. Kyllä teidän pitäisi saada kirjeitä useammin, kun lähetän niitä aika usein. Tänne ei kuulu ihmeempiä. Ensi kuun alkupuolella sitä kai tullaan lomille. Täällä on täysi kesä jo. Miten siellä on vastaavat jutut. Soittelin äsken L:n Pekelle, muttei poika ollut kotosalla. Hän lähtee keskiviikkona sinne päin. Tein äsken pitkän lenkin tuolla edessä. Hiljaista oli kovasti. Täällä ei juuri osaa mitään kirjoittaa, joten on parasta taas lopettaa. Voikaa hyvin!

Monin terveisin

Esko⁷²

Vaikenemalla kokemuksistaan sotilaat suojelivat vanhempiaan huolelta: äitien säästäminen surulta oli jopa tärkeämpää kuin vaimojen. Sotilaiden kyvyttömyys uskoutua äideilleen juontui kuitenkin myös aikakauden kasvatusihanteista. 1900-luvun alussa lapsia ei kasvatettu ilmaisemaan avoimesti tunteitaan. Liiallinen eloisuus ja

itseilmaisu olivat ominaisuuksia, joita ennemminkin pyrittiin kitkemään lapsista. Heistä pyrittiin muovaamaan itsenäisiä ja nöyriä työntekijöitä, jotka eivät valittaneet rasituksiaan.⁷³ Tässä kulttuurissa muovatut nuoret miehet eivät olleet valmiita heittäytymään vanhempiensa emotionaalisesti kannateltaviksi sotavuosina. Heille oli luontevampaa esittää miestä, joka suoritti velvollisuuttaan murheistaan mukisematta.

Kuuntelijan kokemuksilleen sotilaat löysivät yllättävästä suunnasta: tuntemattomista naisista. Kuten edellä kerroin, sotilaiden ja siviilinaisten kirjeenvaihdosta tuli valtava ilmiö sotavuosina. Kirjekaveruus oli suosittua erityisesti jatkosodan asemasotavuosina, jolloin sotilailla oli runsaasti luppoaikaa mutta niukasti virikkeitä. Tämän kirjoittelun seksuaalisesta puolesta on kirjoitettu paljon,⁷⁴ mutta vähän on käsitelty sitä, miten tärkeä osa tunteellinen dialogi oli näitä suhteita. Monet sotilaat ja naiset vaihtoivat kirjeitä kuukausia tai jopa vuosia ilman, että he olisivat koskaan tavanneet toisiaan kasvotusten. Näiden kirjeenvaihtojen liima oli se, mitä sotilaat eivät pystyneet sanomaan läheisilleen: sodan nostattamat tunteet.

Sotilaat olivat poikkeuksellisen avoimia peloistaan ja ahdistuksesta kaukaisille kirjeenvaihtovereilleen. He kertoivat ”alastoman totuuden”, kuten alikersantti Arvi V. kuvasi kirjekaverilleen Jenny S:lle. Hänen tapauksessaan se tarkoitti monisivuista avautumista kiusaavista upseereista, masennuksen turruttamisesta alkoholiin ja nuorten sotilaiden kaikkein perimmäisestä murheesta, elämän parhaiden vuosien hukkaamisesta sotilasunivormussa.

Näky entistä selvemmin se, että kaikinainen järki häipyä vähin erin aste asteelta, muiltakin eikä itseltäni. Sillä vaikka tahtoisinkin olla toinen, niin ajanoloon ei voi muuttumatta seistä. Aivan kuin kaikki elollinen luonnossa kalpenee pimeässä, samoin on järjen laita täällä. Viides peräkkäinen kesä alkaa minullekin asetakki päällä parhaassa nuoruudessa. Ja kun a i n a jatkuvasti saa osakseen pelkkää nyösimistä, niin ihmekö jos ei se voi olla vaikutta-

matta mieleen. Tuntuu kuin olisin ollut koko ajan ihan tarpeeton näissä hommissa.⁷⁵

Mahdollisuus jakaa murheita kirjeenvaihtokavereiden kanssa oli erittäin merkityksellistä monille miehille. Alikersantti Arvi V. kuvasi sitä uskotulle kirjeenvaihtoystävälleen seuraavasti: ”Kerron Sinulle sydämeni keveäksi, sillä Sinähän olet se joka viitsii minua kuunnella.”⁷⁶ Nämä viestit haastoivat mieheyden keskeisen normin, vaatimuksen vahvuudesta, ja jopa kurkottivat naiseuteen. Saksalaisten ensimmäisen maailmansodan sotilaiden tunnehistoriaa tutkineen Jason Crouthamelin mukaan sotilaat etsivät kokemustensa piinaamina raivoisasti pakopaikkoja hegemonisen maskuliinisuuden vaatimuksista. He halusivat löytää tiloja, joissa heidän ei tarvinnut esittää teräshermoista urhoa vaan saivat tuoda esiin simpäänsä piinaavan poltteen. Tässä mielentilassa miehet saattoivat jopa ”haaveilla naiseksi tulemisesta.”⁷⁷

Miksi sotilaiden oli mahdollista avautua tunnoistaan niin avoimesti tuiki tuntemattomille naisille? Miksi he pystyivät paljastamaan heikkoutensa ja riisumaan miehuuden viittansa? Viestit alleviivaavat maskuliinisuuden sosiaalista rakentumista: miehet rakentavat miehuuttaan vuorovaikutuksessa elämänsä ihmisiin. Kirjekaveruksien suhteet eivät kuitenkaan kuuluneet normaaliin elämään. Ne elivät vain kahden henkilön välillä paperilla, eivätkä niitä päässeet arvioimaan ulkopuoliset henkilöt. Tässä yksityisessä ja turvallisessa, sodan poikkeusolojen synnyttämässä tilassa maskuliinisuuden vaatimukset eivät kahlinneet miehiä. Paradoksaalisesti miehet olivat vapaimpia ilmaisemaan itseään ihmisille, jotka olivat heille fyysisesti kaikkein kaukaisimpia.

Rakkaus ja läheisyys

Kirjeenvaihto tuntemattomien naisten kanssa tarjosi joillekin miehille mahdollisuuden purkaa sotakokemusten nostattamia tunteita. Suurimmalla osalla miehistä ei kuitenkaan ollut kuuntelijaa tai kykyä sanallistaa ahdistustaan. Paljon yleisempää oli, että mie-

het lääkitsivät puhumattomia traumojaan perinteisillä keinoilla, kuten päihteillä, joista viina oli vanha ja huumeet uusi tuttavuus, johon moni tutustui sodassa.⁷⁸ Näiden lisäksi oli kuitenkin myös yksi inhimillisempi keino, josta miehet hakivat helpotusta: rakkaus ja läheisyys. Niissä sotilaat venyttivät kaikkein eniten perinteisiä miesten käyttäytymisen rajoja.

Sodan kauhujen keskellä ihmiset takertuivat toisiinsa. Tämä näkyi kirjeissä, joissa aviomiehet ja vaimot löysivät uuden tunteellisen yhteyden. Sodan koettelemat etsivät myös kiivaasti uutta rakkautta, mikä näkyi esimerkiksi avioitumiskäyttäytymisessä. Huolimatta sodan asettamista hankaluuksista, joista merkittävin oli tietenkin se, että suurin osa naimaiässä olevista miehistä oli rintamalla ja naiset kotirintamalla, avioliittoa solmittiin sotavuosina runsaasti. Erityisesti kiivaiden taisteluiden aikana talvella 1939–1940 ja kesällä 1941 solmittiin paljon enemmän avioliittoa kuin rauhan aikana.⁷⁹

Sotilaat etsivät myös irtosuhteita. Sodan kokemukset yllyttivät iloitsemaan elämästä hetkessä, mikä nuorille kuoleman kentille lähetetyille miehille tarkoitti ennen kaikkea seksuaalisia seikkailuja. Eräs sotilas kuvasi lomamatkaansa: ”Koko junamatkan oli yksi toive, saada pillua mahdollisimman pian.”⁸⁰ Tutkimukset ovat osoittaneet, että nämä aatokset eivät jääneet vain haaveiksi, vaan sotavuosina todellakin harrastettiin poikkeuksellisen paljon vapaata rakkautta. Suomalaisten seksuaalista käyttäytymistä 1970-luvulla kartoittanut laaja hanke osoitti, että sotavuosina nuoruuttaan eläneet suomalaismiehet menettivät poikuutensa paljon useammin tilapäisissä suhteissa kuin sotavuosien jälkeiset ikäluokat.⁸¹ Myös sukupuolitaudit, selvä merkki hetkellisistä seksisuhteista, yleistyivät sodassa.⁸²

Sotavuodet olivat poikkeuksellisen sukupuolikulttuurin aikaa, mutta venyivätkö samalla miehisyyden ihanteet? Jos asiaa katsotaan puhtaasti seksuaalisuuden näkökulmasta, ei välttämättä tapahtunut suurta murrosta. Porvarillis-kristillisen ideologian mukaan nuorten, myös miesten, oli pidättäydyttävä seksuaalisesta kanssakäymisestä ennen avioliittoa, mutta tämän ideologisen kuoren alla lepäsivät todellisen elämän toiset säännöt. Seksuaalista käyttäytymistä sääteli

kaksoisstandardi, jonka mukaan himojen hillitseminen oli naisten vastuulla. Esiaviolisesta seksistä tai aviottomasta lapsesta kiinnijääminen oli häpeällistä myös miehelle, mutta yleisesti kuitenkin ymmärrettiin nuorukaisten tekevän piilossa kokeiluja.⁸³

Asian katsominen tunnehistoriallisesta näkökulmasta kertoo kuitenkin muutoksesta. Se näkyy erityisesti avioitumiskäyttäytymisessä. Sotaa edeltävänä aikana taloudellisilla tekijöillä oli tärkeä rooli avioliittojen solmimisessa. Avioitumista pohtiva mies mietti kykyään huolehtia perheensä taloudellisesta toimeentulosta, ja haasteet tämän velvollisuuden täyttämässä painoivat suomalaisten avioitumisastetta 1900-luvun alussa. Sota-aikana miehet eivät murehtineet omistamiensa lehmien määrää. Olosuhteisiin nähden korkean avioitumisen syynä oli, että nuoret astelivat alttarille tunteiden vallassa ilman huolia, lyhyen seurustelun tai pikemminkin lyhyen tuntemisen päätteeksi. Sotilaat naivat kirjeenvaihtokavereitaan tai tyttöjä, jotka he olivat tavanneet kerran kaksi lomalla. Itse asiassa juuri rakastumiseen perustuvat avioliitot haastoivat suomalaisia miesihanteita. Rientäessään avioon miehet hylkäsivät heiltä odotetut rationaalisuuden ja velvollisuuksien täyttämisen vaatimukset ja päästivät itsensä tunteiden ohjattavaksi, tavoittelemaan läheisyyttä.⁸⁴

Sukupuolten välisiä suhteita enemmän sukupuolinormien venyminen näkyi miesten välisissä suhteissa. Tämä tarkoitti joskus puhdasta miesten välistä rakkautta. Suomalaisessa tutkimuksessa, kuten myös kansainvälisessä kirjallisuudessa on vallalla käsitys, jonka mukaan homoseksuaalisuus oli tavallista yleisempää maailmansotien vuosina. Homoseksuaalisten suhteiden roihahtamista edistivät samat tekijät kuin heteroseksuaalista rakkautta: järkyttävät kokemukset ja sosiaalisen kontrollin löystyminen. Elämän epävarmuudessa seksuaalisuuttaan piilotelleet miehet rohkaistuivat etenkin kotirintamalla, kuten esimerkiksi Touko Laaksosen eli Tom of Finlandin muistelmat ovat osoittaneet.⁸⁵

Varsinaisissa rintamajoukoissa miesten väliset seksisuhteet eivät muistitietoaineistojen ja oikeudenkäyntitilastojen mukaan olleet yleisiä. Sotilaita tuomittiin kriminalisoiduista homoseksuaalisista

teoista esimerkiksi vähemmän kuin eläimiin sekaantumisesta, mikä kertoo myös siitä, ettei miesparin rakkautta nähty räikeänä rikoksena. Todennäköisesti suuri osa tapauksista hoidettiin epävirallisesti armeijan yksiköissä ilman, että niistä olisi tehty oikeusjuttuja. Sotilaiden romansseja hillitsivät etulinjan olosuhteet: joukoissa oli yksityisyyttä niin vähän, ettei salaisen suhteen solmiminen ollut mahdollista.⁸⁶ Homoeroottista värettä rintamalla kuitenkin oli ilmassa. Nuorten miesten puheet ja haaveet pyörivät alituisesti seksuaalisissa fantasioissa, ja naisten puuttuessa paineita oli purettava poikien keskeisissä leikeissä. Esimerkiksi rintama-drag, jossa sotamiehet tanssivat toistensa iloksi mekot päällä, oli suosittua viihdettä asemasodan aikana. Miehet saattoivat myös esittää toisilleen seksiaktia laittamalla luudan jalkojensa väliin.⁸⁷

On myös alleviivattava, että sotavuosien sukupuolikulttuurissa homoseksuaalisuudella oli verrattain pieni rooli. Sotilaiden suhteita ei voi tarkastella tämän päivän näkökulmasta, jossa miesten välinen seksuaalisuus on tunnistettu. Jan Löfström, joka on tutkinut homoseksuaalisuuden ja suomalaisen sukupuolijärjestyksen agraarista historiaa, on tuonut esille, että homoseksuaalisuudella oli verrattain pieni rooli perinteisessä suomalaisessa sukupuolijärjestelmässä. Toisin kuin urbaaneissa läntisissä yhteiskunnissa, joissa homoseksuaalisuus oli noussut 1800-luvun lopulla keskeiseksi mieheyden vastakohtaksi, Suomessa homoseksuaalisuus ei noussut julkiseksi kysymykseksi ennen kuin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Syy tähän oli agraariyhteiskunnassa, jonka keskeinen vaatimus miehelle oli kyky tehdä työtä, mutta myös arjen käytännöllisyydessä ja totutuissa tavoissa. Esimerkiksi miesten nukkumisessa vierin vierin ei ollut maalaisyhteiskunnassa mitään ihmeellistä: se oli esimerkiksi tukkikämpillä olosuhteiden luoma pakko.⁸⁸ Kaikki sotilaat eivät välttämättä edes tienneet, että miesten välillä saattoi olla seksuaalista kanssakäymistä. Sandra Hagman kertoo miehestä, joka kuuli homoseksuaalisuudesta ensimmäisen kerran vasta sodassa, kun oli valittanut kersantille asetoverin kourineen häntä yöllä teltassa⁸⁹

Sotilaiden väliset suhteet venyttivät sukupuolinormeja seksuaalisuuden sijaan ennemminkin tunteellisella tasolla. Monista korsukavereista tuli sodassa poikkeuksellisen läheisiä tovereita ja ystäviä. Elämä kuoleman kentillä synnytti Ville Kivimäen sanoin tunteen ”aivan erityisestä läheisyydestä, jota ei siviilissä voinut kokea”.⁹⁰ Tätä rintamayhteisön toveruutta on perinteisesti tarkasteltu kollektiivisesta näkökulmasta aseveljeytenä, eikä sen ole ajateltu rikkoneen sukupuoli-ihanteita, koska sen perusta oli armeijan rakentamassa maskuliinisessa yhteisöllisyydessä. Lähempi tarkastelu on kuitenkin osoittanut, että rintamatoveruuteen kuului myös runsaasti naisellisia piirteitä. Sotilaiden suhteita tutkineet historiantutkijat, kuten Thomas Kühne, ovat osoittaneet, että sodan olosuhteet ajoivat miehiä huolehtimaan ja hakemaan turvaa toisistaan tunteellisilla ja pehmeillä tavoilla, jotka olivat ristiriidassa vahvuutta korostaneiden maskuliinisten ihanteiden kanssa.⁹¹

Rintamatoveruuden feminiininen puoli korostui korsuväen henkilökohtaisissa suhteissa. Isossa ryhmässä eläville miehille oli luontevaa etsiä joukosta kaveri, jonka kanssa viettää aikaa ja jakaa askareita. Näitä kahden tai kolmen miehen ryhmiä on kutsuttu ”keitto-” tai ”pakkiporukoiksi”, koska niiden keskeinen tehtävä oli rintama-askareiden, kuten ruuanlaiton ja tiskaamisen, jakaminen. Käytännöllisten töiden lisäksi keittoporukat jakoivat usein myös muun rintamaelämän hovit ja rutiinit: he nukkuivat kylki kyljessä, tappoivat aikaa pelaamalla korttia, jakoivat postissa tulleet paketit, jakoivat salaisuudet tuntemattomista kirjekavereista ja kyyristelivät vierä vieressä poteroissa. He jakoivat ilot ja surut ja vaipuivat massenukseen, jos porukkaan kuuluneelle kävi huonosti taistelussa.⁹²

Pakkikaveruudessa ei useinkaan ollut mitään seksuaalista, kuten esimerkiksi Knut Pipping on alleviivannut. Rintamaelämän realiteettien takia miesten suhteet kuitenkin luonnollisesti syventyivät tasoille, joita ne eivät tavallisessa elämässä saavuttaneet. Ensimmäisen maailmansodan brittisotilaiden suhteita tutkinut Michael Roper on esimerkiksi todennut, että rintamasotilaiden toisilleen osoittama tuki ja askareiden jakaminen muistuttivat perinteisesti naisille ja eri-

tyisesti äideille kuulunutta hoivatyötä. Rintaman arjessa miesten oli otettava kontolleen tämä naisellinen elämän alue, koska naisia ei rintamalla muutamaa lottaa lukuun ottamatta ollut.⁹³ Jokapäiväisen elämän jakaminen kuukausien ja vuosien ajan ahtaissa korsuissa johti miehet myös väistämättä fyysisesti läheisiin kontakteihin. Maa-kuoppien ahtaudessa kosketukset olivat väistämättömiä, eivätkä ne välttämättä tuntuneet ollenkaan pahoilta. Eräs sotilas muisteli sodan jälkeen, että miehet saattoivat hyvillä mielin ”kieriskellä keskenään” laverilla.⁹⁴ Korsuelämän läheisyys oli olosuhteiden sanelema pakko, mutta jotkut sotilaat aistivat, että se rikkoi perinteisiä käyttäytymisen malleja. Eräs sotilas muisteli sodan jälkeen, että vaikka hän epäili fyysisten homoseksuaalisten suhteiden olleen rintamalla harvinaisia, oli joukossa miehiä, jotka ”ikään kuin rakastuivat toisiinsa ja viihtyivät hyvin kahden kesken”. Näitä miesten välisiä syviä ystävyyksiä, joita hän kutsui ”piilohomoudeksi”, nimitettiin hänen mukaansa rintamalla ”asevelihengeksi”.⁹⁵

Tavallisia miehiä sodassa

Vuosien 1939–1945 Suomea häikäisee myöhempien aikojen tuottama glorifiointi. Sodasta kehittyi vuosien saatossa kansallisen päättäväisyyden ja periksiantamattomuuden esikuvallinen myytti, jonka myös sodan kokeneet miehet omaksuivat osaksi identiteettiään. Todellisuudessa sota ei ollut sitä, mitä sen kuviteltiin ja haluttiin olevan. Tavallisen kansalaissotilaan ei ollut yksinkertaista unohtaa siviiliminäänsä ja esittää järkähtämätöntä sankaria sodan mieltä kalvavien tapahtumien keskellä. Taistelukentillä miehet kaipasivat kotia ja rakkautta ja jotkut myös kuulijaa huolille ja murheille. Niitä kohti kurkottaessa sotilaat taivuttivat keskeisiä mieheyden normeja.

Olisi väärin sanoa, että nämä ristiriidat olisi tyystin unohdettu. Niistä kertoi jo Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* vuonna 1954: tosin on kuvaavaa, että teoksen filmatisoinneista ne on vuosien saatossa siloteltu pois ja teosta juhlietaan tänä päivänä kansallisen yhtenäisyyden sankaritarinana.

Kiinnostavaa on sen sijaan se, miten vähän veteraanit ovat sotamuisteluissaan kertoneet yksityiselämästään. Esimerkiksi sotilaiden rintamamuistoista 1970-luvulla kerätty Korsuperinneaineisto kuvaa sotilaiden elämää hyvin maskuliinisessa valossa. Pelot ja ahdistus esiintyvät muistoissa vain verhotuissa sivulauseissa, eivätkä sotilaat kertoneet niissä turvautumisesta toisen apuun tai lämpöön. Seksiseikkailuja kirjoituksissa on runsaasti, mutta äideistä, vaimoista, toverisuhteista tai kirjekavereista sotilaat eivät hiisku.⁹⁶

Veteraanien vaitonaisuus sota-ajan suhteistaan ja tunteistaan kuvaa sotakokemusten ja miesihanteiden pinttynyttä ristiriitaa. Sodan inhimillistä kokemusta oli sodan aikana vaikea tuoda esiin jätkämäisessä rintamayhteisössä, eikä turvautuminen kotona oleviin läheisiinkään ollut yksinkertaista, vaikka kenttäposti tarjosi siihen mahdollisuuden. Puhumattomuus oli ongelma myös sodan jälkeisinä aikoina, kun piilotettaviksi määrättyt kokemukset jäivät kummittelemaan painajaisiin. Ristiriita on alkanut purkautua vasta aivan viime vuosina, kun tunteet ja mielen järkkäminen ovat tulleet osaksi sodan tarinaa.

Sodan jättämät fyysiset vammat olivat arkisia näkyjä sodanjälkeisessä yhteiskunnassa. Sotainvalidi joulukuussa 1957 Helsingin Aleksanterinkadulla. Kuvaaja Helge Heinonen, Museovirasto.